

ד"ח מחקר

חוסן האוכלוסייה במדינת ישראל בשבוע הראשון של מלחמת "חרבות ברזל"

אוקטובר 2023

¹ פרופסור שאול קמחי
² פרופסור יוחנן אשל
³ ד"ר הדס מרציאנו
⁴ פרופסור ברוריה עדיני

במימון שני המוסדות האקדמיים: מכללה אקדמית תל חי ואוניברסיטת תל אביב

¹ פרופסור שאול קמחי, Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה-well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב. ופרופסור אמריטוס, מכללה אקדמית תל חי.
² פרופסור יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, ופרופסור אמריטוס, אוניברסיטת חיפה.
³ ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, החוג לפסיכולוגיה, מכללה אקדמית תל חי, המכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), אוניברסיטת חיפה.
⁴ פרופסור ברוריה עדיני, Reswell, ראשת החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב.

תמצית מנהלים

דוח המחקר הנוכחי מציג את עיקרי הממצאים של מחקר בנושא חוסן והתמודדות האוכלוסייה היהודית בישראל בשלב הראשון של מלחמת "חרבות ברזל" שהחלה בעקבות התקפת החמאס על עוטף עזה. המחקר בוצע ע"י צוות חוקרים השייכים לשני מוסדות אקדמיים בארץ – החוג לניהול מצבי חירום ואסון בפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב (במסגרת שיתוף פעולה בין-לאומי לחקר החוסן והמיטביות - מרכז ResWell) והחוג לפסיכולוגיה במכללה האקדמית תל חי. איסוף הנתונים למחקר הנוכחי נעשה בין ה-15-11 באוקטובר, מספר ימים לאחר התקפת הפתע של החמאס על תושבי עזה, שחלה בשבת ה-7 לאוקטובר, 2023. המחקר מתבסס על מדגם של 2002 משיבים מקרב האוכלוסייה הבוגרת דוברת עברית, שמילאו שאלון מובנה שהופץ באמצעות חברת סקרים אינטרנטית. מאחר ונלמד במשברים קודמים כי רמת החוסן של אוכלוסיות במצבי משבר מבוססת במידה רבה על תקווה ותמיכה בממשלה, ממצאי המחקר מפורטים על בסיס דיווח המשיבים אודות מידת תמיכתם בממשלה. לאור זאת, חילקנו את המדגם לשלוש קבוצות: "תומכים בממשלה" (n=614), ה"ניטראליים" (n=828), ו"מתנגדים לממשלה" (n=559). המחקר בדק את המשתנים הבאים: חוסן לאומי, קהילתי ואישי, רמת התקווה, רמת המורל, תפיסת לכידות חברתית, תסמיני דחק, תחושות סכנה, ותפיסת איומים, כמו גם מאפיינים דמוגרפיים שונים. להלן ממצאי המחקר.

- 1. השוואת רמות החוסן ומנגנוני ההתמודדות 'החיוביים והשליליים' למדידה קודמת (מאוגוסט 2023) – בוצעה השוואה של המדדים הרלוונטיים במחקר הנוכחי למדידה שהתקיימה באוגוסט 2023, כחודשיים לפני פרוץ המלחמה, על מדגם אחר של אנשים (N=785). השוואה זו העלתה את הממצאים הבאים: רמות החוסן הלאומי, החוסן האישי והתקווה במחקר הנוכחי הייתה גבוהה יותר בהשוואה לקודם. במקביל לכך, גם תסמיני הדחק ותחושות הסכנה היו גבוהים יותר, בעוד שהמורל היה נמוך יותר.**
- 2. גורמים המנבאים חוסן לאומי – ניתוחים אלו העלו מספר משתנים שתרמו לניבוי החוסן הלאומי (בשני המדגמים, אוגוסט ואוקטובר 2023). המשתנים המשמעותיים ביותר היו רמת התקווה ורמת התמיכה בממשלה, ככל שהיו גבוהות יותר כך רמת החוסן הלאומי הייתה גבוהה יותר.**
- 3. חוסן לאומי – בהסתמך על מחקרים קודמים, חילקנו את החוסן הלאומי לארבעה גורמים: (א) אמון בממשלה ובעומד בראשה, (ב) אינטגרציה חברתית (סולידריות), (ג) חיבור למדינה (פטריוטיות), (ד) אמון במוסדות המדינה. בכל המשתנים נמצאו הבדלים מובהקים בין כל שלוש הקבוצות. יחד עם זאת, היה שוני בכיוון ההבדלים בשלושת הגורמים הראשונים לעומת הגורם האחרון. בהתייחס לשלושת הגורמים הראשונים של החוסן הלאומי, התומכים בממשלה דיווחו על הרמות הגבוהות ביותר, לאחריהם הניטראליים והרמות הנמוכות ביותר דווחו על ידי המתנגדים לממשלה. בהתייחס לגורם הרביעי, "אמון במוסדות המדינה", נמצאה תמונה הפוכה, לפיה המתנגדים לממשלה דיווחו על רמת האמון הגבוהה ביותר, לאחר מכן הניטראליים ולבסוף, התומכים בממשלה.**
- 4. חוסן קהילתי, חוסן אישי, תקווה, ומורל – בכל המדדים הללו, פרט לחוסן אישי, התוצאות מצביעות על דפוס זהה בהשוואה בין שלוש הקבוצות. היו הבדלים מובהקים בין הקבוצות, כאשר התומכים בממשלה דיווחו על הרמות הגבוהות ביותר של חוסן קהילתי, תקווה, ומורל; הרמות של קבוצת הניטראליים היו רמות ביניים; ואילו הרמות הנמוכות ביותר דווחו על ידי**

- קבוצת המתנגדים לממשלה. במשתנה של חוסן אישי נמצא דפוס מעט שונה - התומכים בממשלה הראו רמות גבוהות יותר בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות, שלא היו שונות זו מזו.
5. **תסמיני דחק, תחושות סכנה ותפיסת איומים** – בניתוח הממצאים של משתנים אלה נמצא דפוס המשלים את התמונה של המדדים הקודמים. בכל המשתנים נמצאו הבדלים מובהקים בין שלוש הקבוצות, כאשר התומכים בממשלה דיווחו על רמת תסמיני דחק, תחושות סכנה ותפיסת איומים הנמוכה ביותר, אחריהם היו הרמות שדווחו על ידי קבוצת הניטראליים והרמות הגבוהות ביותר דווחו על ידי המתנגדים לממשלה.
6. **תפיסת הלכידות החברתית** – תפיסת הלכידות החברתית הייתה שונה באופן מובהק בין שלוש הקבוצות. התומכים בממשלה דיווחו על תפיסת לכידות חברתית הגבוהה ביותר, אחריהם היו הרמות שדווחו על ידי קבוצת הניטראליים והרמות הנמוכות ביותר דווחו על ידי המתנגדים לממשלה.

לסיכום - ממצאי המחקר מראים כי החוסן הלאומי, החוסן האישי והתקווה גבוהים במובהק במחקר הנוכחי, בהשוואה למחקר הקודם. במקביל, במחקר הנוכחי נמדדת רמה גבוהה יותר של תסמיני דחק ותחושות סכנה, ומנגד רמה נמוכה יותר של מורל. בנוסף, למרות המלחמה, ולמרות התמונה המרשימה מאד של אחדות, תמיכה, תרומות וההתארגנות של החברה האזרחית במדינה, עולים חילוקי דעות ופערים בין אזרחי המדינה והם משתקפים בהבדלים המובהקים במרבית המדדים שנבדקו במחקר בין שלוש קבוצות (תומכים בממשלה, ניטראליים ומתנגדים לממשלה). הממצאים מציגים תמונה מאתגרת אודות המצב העכשווי במדינת ישראל, שנאלצת להתמודד עם האירוע הביטחוני הקשה ביותר שהתרחש במדינה, לרבות עם מצב שלא היה מוכר לנו - מספר גדול של חטופים אזרחיים - ומקביל עליה להתמודד גם עם קרע חברתי עמוק.

Research report

The resilience of the Israeli population in the first week of the "Iron Swords" war

October 2023

Professor Shaul Kimhiⁱ
Professor Yohanan Esheⁱⁱ
Dr. Hadas Marcianoⁱⁱⁱ
Professor Bruria Adini^{iv}

The research report presents key findings from a study on the resilience and coping mechanisms of the Jewish population in Israel during the initial phase of the "Iron Swords" war. This war was ignited by a Hamas attack on the Jewish settlements adjacent to the Gaza Strip border. The study was spearheaded by researchers from two Israeli academic institutions - the Department of Emergency and Disaster Management at the Faculty of Medicine, Tel Aviv University (within the framework of ResWell - an international collaboration focused on resilience and well-being) and the Department of Psychology at Tel Hai Academic College. Data collection took place between October 11-15, shortly after the unexpected Hamas attack on the Gaza Strip residents, on Saturday, October 7, 2023. The findings are derived from a sample of 2,002 Hebrew-speaking adults who completed a structured online questionnaire distributed by an Internet panel company. Prior studies indicated that resilience during crises is primarily influenced by their level of hope and support for the government. Thus, our analyses categorize respondents based on their reported level of support for the government, segmenting them into three groups: "supporters of the government" (n=614), "neutrals" (n=828), and those "opposed to the government" (n=559). The study examined the following variables: national, community, and individual resilience, level of hope, level of morale, perception of social cohesion, distress symptoms, sense of danger, and perceived threats, as well as various demographic characteristics. The subsequent sections detail the study's findings:

1. Comparing the levels of resilience and the 'positive and negative' coping mechanisms to a previous measurement (from August 2023) – We compared the assessed indicators in the current study to the size made in August 2023, about two months before the outbreak of this war, on a different sample of respondents (N=785). This comparison revealed the following findings: The levels of national and individual resilience and the story of hope in the current study were higher than in the previous measurement. Simultaneously, distress symptoms and a sense of danger were also

higher, while morale was lower in the current height than in comparison with the previous one.

2. Factors that predict national resilience - these analyses presented several variables significantly predicting national stability in both studies (August and October 2023). The most significant variables were the level of hope and support for the government; the higher these two variables were, the higher the level of national resilience.

3. National resilience - based on previous studies, we divided the national resilience construct into four factors: (a) trust in the government and its leader, (b) social integration (solidarity), (c) connection to the State (patriotism), and (d) trust in the state institutions. Significant differences concerning all variables were found between the three groups. Furthermore, there was a difference in the direction of the variability concerning the first three factors compared to the last factor. Regarding the first three factors of national resilience, supporters of the government group reported the highest levels, followed by neutrals, and the lowest levels were reported by government opponents. In contrast, the fourth factor, "trust in state institutions", showed an opposite trend, according to which the opponents of the government reported the highest level of trust, followed by the neutrals and only then, the government's supporters.

4. Community and individual resilience, hope, and morale - in all these indices, except for individual resilience, the results indicate an identical pattern in the comparison between the three groups. Significant differences were noted between the three groups, with supporters of the government reporting the highest levels of community resilience, hope, and morale. The levels of the neutral group were intermediate, while the lowest levels were reported by the group opposing the government. Concerning the variable of individual resilience, a slightly different pattern was found - the supporters of the government showed higher levels compared to the other two groups, which did not differ from each other.

5. Symptoms of stress, sense of danger, and perceived threats - the pattern that was found in the analyses of these variables, complement the trends that were presented concerning the previous indices. Concerning all the variables, significant differences were found between the three groups, with the supporters of the government reporting the lowest levels of distress symptoms, sense of danger, and perceived threats,

followed by the levels reported by the neutral group, and the highest levels were reported by the opponents of the government.

6. Perceived social cohesion - the perception of social cohesion was significantly different between the three groups. The supporters of the government reported the highest perceived social cohesion, followed by the levels reported by the neutral group, and the lowest levels were reported by the opponents of the government.

In conclusion - the findings of the study show that national and individual resilience, as well as hope, are significantly higher in the current study, compared to the previous study that was conducted two months ago. Simultaneously, in the current study, higher levels of distress symptoms and a sense of danger were presented, as well as a lower level of morale. Furthermore, despite the ongoing war, and the impressive levels of unity, support, donations, and organization of the civil society all over the country, disagreements and gaps still arise among the Israeli citizens. These variabilities are reflected in the substantial differences concerning most of the indicators examined in the study between the three groups (supporters of the government, neutral, and opponents of the government). The findings portray a challenging picture of the current situation in the State of Israel, which is required to manage the most complex security event that has occurred in the country, including a new and horrifying situation– the abduction of numerous civilians - and at the same time cope with a deep social rift.

מבוא

ביום שבת ה-7 לאוקטובר 2023 התרחשה התקפת פתע של ארגון הטרור החמאס בעזה על יישובי עוטף עזה. במסגרת ההתקפה נפרצה הגדר המקיפה את הרצועה ומאות רבות של אנשי חמאס מעזה חדרו לשטח ישראל. המתקפה כללה חדירה רגלית, ממונעת ואווירית, מתקפות על בסיסים ומוצבי צה"ל וכן על שטח פתוח בו נערכה מסיבה המונית, וקרבות ירי עם כוחות הביטחון במקביל להשתלטות על יישובים. במהלך ההתקפה בוצעו ע"י החמאס מעשי טבח אכזריים ומעל מאתיים אזרחים וחיילים (כולל נשים, זקנים וילדים קטנים) נחטפו לעזה. ככל הידוע במהלך כתיבת שורות אלו, במתקפה זו נרצחו ונהרגו למעלה מ-1,300 ישראלים ונפצעו למעלה מ-3,300 (מהם כ-360 במצב קשה). היה זה פיגוע הטרור הגדול בהיסטוריה של מדינת ישראל. במהלך ההתקפה ולאחריה בוצע גם ירי רקטות מסיבי על יישובי הרצועה וערי ישראל.

המחקר הנוכחי

כחמישה ימים לאחר מתקפת הפתע של חמאס ותוצאותיה הקשות, הועבר שאלון אחיד למדגם מייצג של ישראלים (דוברי עברית) בוגרים. איסוף הנתונים בוצע בין התאריכים 15-11 לאוקטובר (בעיצומה של מלחמת "חרבות ברזל", וביום הודעת ההצטרפות של "המחנה הממלכתי" בראשות בני גנץ, לממשלה). השאלון הועבר באמצעות חברת פאנל אינטרנטית למדגם של כאלפיים משיבים. מטרת המחקר הייתה לאמוד את מצב החוסן ומנגנוני ההתמודדות של האוכלוסייה בישראל בשלב הראשוני של המלחמה (שלב ה"שוק"), על מנת להבין את תגובות האוכלוסייה קרוב ככל הניתן לתחילת המשבר. למחקר זה חשיבות ניכרת, מאחר וחלק גדול מהמחקרים שבוצעו על השפעת אסונות גדולים נעשו לאחר פרקי זמן ארוכים יחסית מרגע התרחשות האירוע (Linardos et al., 2022). במחקר הנוכחי נבחנו המשתנים הבאים: חוסן (אישי, קהילתי ולאומי); תסמיני דחק; תפיסת איומים; תקווה; מורל; תפיסת לכידות חברתית; ומאפיינים דמוגרפיים.

חוסן (resilience)

חוסן הוא מושג תיאורטי המתייחס ליכולת של פרט, קבוצה/קהילה או חברה שלמה (כדוגמת מדינה) להתמודד בהצלחה עם אירוע קשה, שעלול לנבוע מאסון טבע (כגון רעידת אדמה) או מעשה ידי אדם (למשל, טרור, מלחמה). חוסן מתייחס גם ליכולת להתאושש מהאסון מהר ככל האפשר, ולחזור, עם חלוף האיום או עם ההפחתה בעוצמתו, לתפקוד תקין (Bonanno et al., 2015). חוסן מהווה מדד מקובל לניבוי היכולת של הפרט/החברה להתמודד בהצלחה עם מצבי דחק בעתיד. בספרות המחקרית מקובל להבחין בין שלוש רמות חוסן: אישי, קהילתי ולאומי (הנקרא גם חברתי), שהקשרים ביניהם הינם חיוביים: ככל שהאחד גבוה כן גבוהים גם השניים האחרים. מחקרים קודמים שעשינו בישראל הראו כי המתאמים בין שלושת סוגי החוסן מובהקים אך קטנים (Kimhi, 2016). במחקר הנוכחי מדדנו את שלושת סוגי החוסן הללו.

חוסן לאומי National resilience - (המכונה גם חוסן חברתי Societal resilience) חיוני

ביותר לחברה הצריכה להתמודד עם איום על כלל או רוב חבריה. חלק מהחוקרים העוסקים במושג החוסן הלאומי מסבירים את העלייה בהתעניינות במושג זה בריבוי המשברים המאיימים בו זמנית על מספרים גדולים של בני אדם, בכל רחבי כדור הארץ, בעשור האחרון, כדוגמת משבר האקלים, אסונות טבע המוניים, מגפת הקורונה הגלובלית וכן אסונות כתוצאה ממעשי אדם (טרור, מלחמה ועוד). החוסן הלאומי מהווה מדד חשוב שמאפשר לנבא במידה טובה את יכולת

העמידה של החברה, שכן הוא מצביע על יכולת ההתמודדות עם אתגרים שונים, כמו משבר הקורונה או קונפליקט מזוין (Kimhi et al., 2022).

במחקרים שערכנו בישראל, לאורך משבר הקורונה ובמהלך משברים בטחונים, כמו לדוגמה סביב רצועת עזה, מצאנו כי חוסן לאומי כולל ארבעה תחומים (גורמים): "אמון במדינה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית (סולידריות)", "חיבור למדינה (פטריוטיות)" ו"אמון במוסדות המדינה". שני הגורמים "האמון בהנהגת המדינה" ו"האמון במוסדותיה" נמצאו לעיתים קרובות במחקר כמרכיבים שהשפיעו במידה הרבה ביותר על רמת החוסן הלאומי (Kimhi et al., 2022; Kimhi & Eshel, 2019). מחקרים אלה מצביעים על כך שככל שרמת החוסן הלאומי נמוכה יותר, כך גם אוכלוסיית המדינה מפולגת יותר, מגלה סולידריות חברתית ברמה נמוכה יותר, מראה פחות הסכמה עם ערכי יסוד משותפים, ומאופיינת בפערים חברתיים רבים יותר, ולהיפך. חשוב לזכור שתקיפת הפתע של חמאס התרחשה כשברקע התנהל משבר חברתי/פוליטי חריף מאד, שהחל עם הקמת ממשלת הימין לאחר בחירות 2022, ולווה בשבועות רבים של מחאות והפגנות המוניים נגד הממשלה ותוכניתה לרפורמה משפטית (שחלקים גדולים מהעם ראו בה ניסיון לייצר הפיכה משטרית).

חוסן קהילתי (Community resilience). חוסן קהילתי מתייחס ליכולתה של קהילה מקומית שלמה להתאושש מאירוע קשה ולחזור מהר ככל האפשר לחיי יום יום. מחקרים בישראל הצביעו על חמישה מרכיבי חוסן קהילתי: מנהיגות הקהילה, יעילות קולקטיבית, מוכנות לשעת חירום, קשר למקום ואמון חברתי (Kimhi et al., 2020).

חוסן אישי (Individual resilience). חוסן אישי מתייחס ליכולתו של אדם (פרט) להתמודד בהצלחה מרבית עם משבר או אסון מכל סוג ולאחר מכן להתאושש ולחזור לתפקוד ברמה דומה לזו שלפני המשבר, במהירות האפשרית. מחקרים בנושא חוסן אישי מראים כי עד שנתיים לאחר אסון עדיין נצפים שינויים בתפקוד של אדם או בתסמיני הדחק שלו (Kuntz, 2021).

מדדי התמודדות (Coping indicators)

מדדי התמודדות מצביעים על יכולת ההתמודדות של האוכלוסייה עם משבר, כמו גם על מידת היכולת להתאושש ולחזור לשגרה לאחר המשבר. קיימות צורות שונות לבחינת מדדים אלה, ואחת המקובלות היא שימוש בשאלונים כמדד למצב הפרט/האוכלוסייה בעתות משבר (לדוגמה, Eshel et al., 2019). נהוג להבחין בין שתי צורות עיקריות של מדדי התמודדות:

- א) **מדדים "חיוביים"** - ככול שהציון של מדדים אלה גבוה יותר, כך ההתמודדות של הפרט/האוכלוסייה טובים יותר. לדוגמה, חוסן על סוגיו השונים, מורל ותקווה. מדדים אלו קרויים "חיוביים" מפני שככול שהציון בכל אחד מהם גבוה יותר, כך ניתן להתייחס אליהם כאינדיקטורים להתמודדות מוצלחת, ולהיפך.
- ב) **מדדים "שליליים"** - ככול שרמתם גבוהה יותר, כך ההתמודדות של הפרט/הקבוצה טובה פחות. לדוגמה, תסמיני דחק (תסמיני דיכאון וחרדה), תחושות סכנה ותפיסת איומים. מדדים אלו קרויים "שליליים" מפני שככול שהציון בהם גבוה יותר, כך ניתן להתייחס אליהם כאינדיקטורים להתמודדות שאינה מוצלחת, ולהיפך.

כלי המחקר

כלל הסולמות בהם עשינו שימוש במחקר הנוכחי שמשו אותנו במחקרים קודמים והראו נתוני תוקף ומהימנות טובים (ראו פירוט מהימנות אלפא-קרוונבך של כל סולמות המדידה במחקר הנוכחי בלוח 1). המהימנות בכל סולמות המדידה נמצאה כטובה עד מצוינת.

לוח 1: מהימנות אלפא קרוונבך של משתני המחקר

משתנה	אלפא קרוונבך
חוסן לאומי	$\alpha=.87$
חוסן אישי	$\alpha=.91$
חוסן קהילתי	$\alpha=.92$
מדד תקווה	$\alpha=.93$
תסמיני דחק	$\alpha=.89$
תחושות סכנה	$\alpha=.84$
תפיסת איומים	$\alpha=.81$

- א. שאלון חוסן לאומי (חברתי) (Kimhi & Eshel, 2019). סולם זה כולל 15 פריטים. טווח התשובות נע מ-1=כלל לא מסכים' עד 6='מסכים מאוד'.
- ב. שאלון חוסן קהילתי (Leykin et al., 2013) סולם זה כולל 10 פריטים וטווח התשובות נע מ-1=כלל לא מסכים' עד 5='מסכים במידה רבה מאוד'.
- ג. שאלון חוסן אישי (Connor & Davidsom, 2003) כולל 10 פריטים. טווח התשובות נע מ-0='לא נכון בכלל' עד 4='נכון כמעט כל הזמן' (לצורך העיבודים הסטטיסטיים שינינו מדד זה לסולם 1-5).
- ד. שאלון תקווה (Jarymowicz & Bar-Tal, 2006; Kimhi et al., 2020). השאלון כולל 5 פריטים. טווח הסולם נע מ-1='תקווה מועטה ביותר' עד 5='תקווה רבה מאוד'.
- ה. מורל (מצב רוח נוכחי) נבדק בעזרת פריט אחד: "כיצד היית מגדיר/ה את המורל (מצב רוח) האישי שלך בימים אלה?". טווח הסולם נע מ-1='מאד לא טוב' עד 5='טוב מאוד'.
- ו. לכידות חברתית נבדק בעזרת פריט אחד: "כיצד היית מגדיר/ה את הלכידות החברתית בישראל נכון להיום?". טווח הסולם נע מ-1='מאד לא טובה' עד 5='טובה מאוד'.
- ז. שאלון תסמיני דחק (חרדה ודיכאון; (BSI, Derogatis & Savitz, 2000). כולל 8 פריטים (ארבעה לתסמיני חרדה וארבעה לתסמיני דיכאון) הכוללים תיאור של תסמיני דחק המלווים בשאלה עד כמה האדם סובל מהם בחודש האחרון. טווח הפריטים נע מ-1='בכלל לא' עד 5='במידה רבה מאוד'.
- ח. שאלון תחושות סכנה (Solomon & Prager, 1992) כולל 7 פריטים שהטווח שלהם נע מ-1='בכלל לא' עד 5='במידה רבה מאוד'.
- ט. תפיסת איומים. מבוסס על 8 פריטים הבודקים באיזו מידה האיומים הבאים מדורגים כמאיימים על המשיב/ה אישית: מצב כלכלי, בריאותי, ביטחוני, פוליטי, הגרעין האיראני, משבר האקלים, האלימות בחברה בישראל ורעידת אדמה. טווח הפריטים נע בין 1='כלל לא מאיים' ועד 5='מאיים במידה רבה מאוד'.
- י. פריטים דמוגרפיים: הכנסה ממוצעת למשפחה, עמדות פוליטיות, תמיכה בממשלה הנוכחית, רמת השכלה, מצב משפחתי, גיל, מגדר, דתיות רמת הכנסה, רמת דתיות, דפוס הצבעה

למפלגה בבחירות האחרונות, דפוס הצבעה למפלגה אילו נערכו היום בחירות, ושם היישוב בו מתגורר המשיב/ה (ראו התפלגות המאפיינים הדמוגרפיים בלוח 2).

לוח 2: מאפיינים דמוגרפיים של המשיבים (N=2,002)

משתנה	קבוצה	משיבים	אחוז	ממוצע (סטיית תקן)
גיל	18-30	569	28.4	42.66 (15.84)
	31-40	406	20.3	
	41-50	396	19.8	
	51-60	292	14.6	
	61-82	339	16.9	
מגדר	1. גברים	998	49.9	--
	2. נשים	1004	50.1	
מידת דתיות	1. חילוני	929	46.4	1.85 (.96)
	2. מסורתי	633	31.6	
	3. דתי	261	13.1	
	4. דתי מאד	179	8.9	
הכנסה ממוצעת למשפחה ביחס לממוצע בישראל	1. הרבה יותר נמוכה	470	23.5	2.58 (1.18)
	2. נמוכה מהממוצע	471	23.5	
	3. בערך כמו הממוצע	613	30.8	
	4. גבוהה מהממוצע	328	16.4	
	5. הרבה יותר גבוהה	119	5.9	
השכלה	יסודית	31	1.5	3.40 (1.05)
	תיכונית	434	21.7	
	על-תיכונית (ללא תואר אקדמי)	564	28.2	
	תואר ראשון אקדמי + הנדסאי	641	32.0	
מידת התמיכה בממשלה	1. מאד מתנגד/ת	559	27.9	2.69 (1.35)
	2. מתנגד/ת	339	16.9	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	489	24.4	
	4. תומכ/ת	386	19.4	
	4. תומכ/ת מאוד	228	11.4	
מפלגה עבורה הייתי מצביע היום (אם היו נערכות בחירות כעת) ¹	1. הליכוד	300	15.0	14.5 290 25.2 504 3.8 76 1.8 36 45.3 906
	3. הציונות הדתית	144	7.2	
	5. ש"ס	90	4.5	
	6. יהדות התורה	106	5.3	
	סה"כ קואליציה	640	32	
	2. יש עתיד	290	14.5	
	4. המחנה הממלכתי	504	25.2	
	7. ישראל ביתנו	76	3.8	
	10. מפלגת העבודה	36	1.8	
	סה"כ אופוזיציה	906	45.3	

על מנת לאמוד הבדלים בין קבוצות נבדקים במחקר הנוכחי, חילקנו אותם בהתאם לרמת תמיכתם בממשלה הנוכחית. שימוש בשאלה זו מהווה אינדיקציה טובה להסכמה או אי הסכמה עם מהלכי הממשלה בהרכבה כפי שהיה במהלך ימי המענה על המחקר. מאחר שהתשובה לשאלת התמיכה בממשלה נעה על סולם בין 1-5 ובמטרה לייצר שלוש קבוצות, איחדנו בין שאלות הקצוות. כלומר, איחדנו את שתי התשובות '1= מתנגד/ת מאוד' = '2=מתנגד/ת' לכדי קבוצה אחת שתיקרא להלן "מתנגדים לממשלה" (n=559); אנשים שהשיבו '3=לא תומכ/ת ולא מתנגד/ת' שויכו לקבוצה שתיקרא להלן "ניטראליים" (n=828); לבסוף אנשים שהשיבו '4=תומכ/ת' או '5=תומכ/ת מאוד' אוחדו לידי קבוצה שתיקרא להלן "תומכים בממשלה" (n=614).

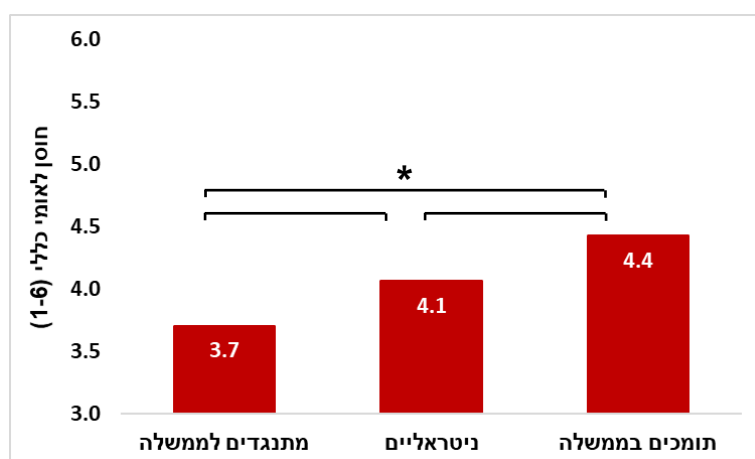
הממצאים משקפים תוצאות של ניתוח שונות חד גורמי עם המשתנה של תמיכה בממשלה ("תומכים בממשלה", "ניטראליים" ו"מתנגדים לממשלה") כמשתנה בלתי תלוי וממוצעי הסולמות השונים ששמשו במחקר כמשתנים תלויים. כל ניתוחי השונות הראו תוצאות מובהקות ($p < 0.05$).

בהמשך יוצגו הממצאים בזה אחר זה. בנוסף, רצינו לבחון את השינוי במדדי החוסן וההתמודדות השונים של כלל האוכלוסייה מהמדידה האחרונה שביצענו כחודשיים לפני פרוץ המלחמה (באוגוסט 2023) למדידה הנוכחית. המדידה הקודמת נערכה במהלך שבוע שניתן להגדירו כאחד משיאי תקופת המחאה בישראל. באותו שבוע החוק לביטול עילת הסבירות עלה להצבעה והתקבל בכנסת, ואילו ארגוני המחאה יצאו לצעדות ענק לכיוון ירושלים ולהפגנות מול הכנסת. במסגרת מדידה זו הועבר שאלון דומה לשאלון של המחקר הנוכחי ל-785 אנשים (שהשתתפו גם בשתי מדידות קודמות במסגרת מחקר אורך על החוסן בעקבות בחירות 2022). כדי לבחון את השינוי ממדידת אוגוסט 2023 למדידה הנוכחית, נציג עבור כל משתנה רלוונטי (כזה שנמדד באופן זהה בשתי המדידות) גרפים של התפלגות המשיבים בכל מדידה. נשווה את ההתפלגויות בשתי המדידות, באמצעות התבוננות מושכלת בשיעורי המשיבים לכל סקאלה בסולם. על מנת לבחון האם ההבדל אכן גם מובהק סטטיסטית נציג מבחני t-test של הממוצעים של שני המדגמים. חשוב לזכור שלא מדובר במחקר אורך (מחקר שמודד לאורך זמן תשובות של אותם אנשים), אלא בשני מדגמים שונים, ולכן יש להתייחס בזהירות לממצאי השוואה זו. לבסוף, ביצענו ניתוח נתיבים על מנת לבחון את הניבוי של חוסן לאומי וחוסן אישי ע"י משתני המחקר השונים.

תוצאות

חוסן לאומי (National resilience)

מדד החוסן הלאומי הכללי (ממוצע של כלל התשובות שניתנו ביחס להיגדים הכלולים במדד זה) מראה כי יש הבדל מובהק בין כל שלוש הקבוצות (תמונה 1). החוסן הלאומי של משיבים שתומכים בממשלה היה הגבוה ביותר, המשיבים הניטראליים הביעו חוסן לאומי נמוך יותר והחוסן הלאומי הנמוך ביותר נמצא בקרב המתנגדים לממשלה. ההבדלים בין שלוש הקבוצות מובהקים.

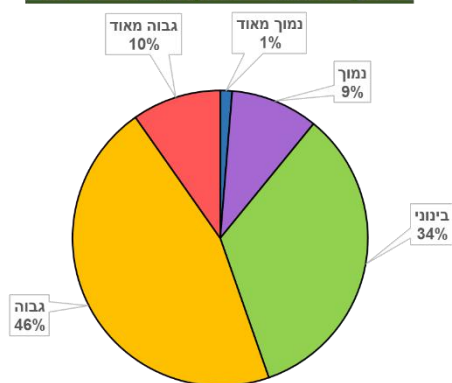

תמונה 1: הבדלים בין שלוש הקבוצות במדד החוסן הלאומי הכללי.
 N=2001 בחלוקה הבאה: "מתנגדים לממשלה" - 559; "ניטראליים" - 828; "תומכים בממשלה" - 614.
 כוכבית (*) מסמנת הבדל מובהק בין קבוצות.

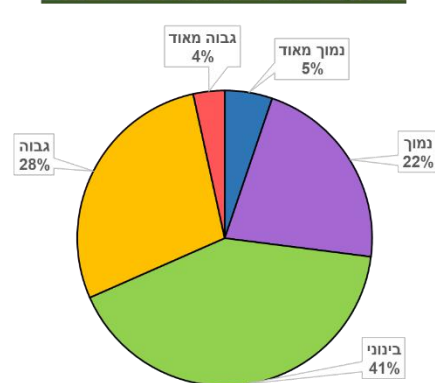
השוואת התפלגויות אוגוסט 2023 (במהלך המשבר החברתי/פוליטי) מול אוקטובר 2023 (מלחמת "חרבות ברזל")

תמונה 2 מציגה את ממצאי השוואה של רמות החוסן הלאומי באוכלוסייה בקרב משיבי המחקר הנוכחי (אוקטובר 2023) לעומת ממצאי המחקר האחרון שבוצע על ידנו לפני פרוץ המלחמה (באוגוסט 2023). כפי שניתן לראות בתמונה 2, החוסן הלאומי בעת הזו **גבוה יותר** מאשר זה שנמדד באוגוסט 2023 (תמונה 2א); אחוזי המשיבים "נמוך" ו"נמוך מאוד" נמוכים יותר ולעומת זאת אחוזי המשיבים "במידה בינונית", "גבוה" ו"גבוה מאוד" גבוהים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל במוצק של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט בינוני (אוגוסט 2023: ממוצע 3.0; אוקטובר 2023: ממוצע 3.5; Cohen's d=0.58; $t=13.7$, $p<0.0001$).

ב חוסן לאומי אוקטובר 2023

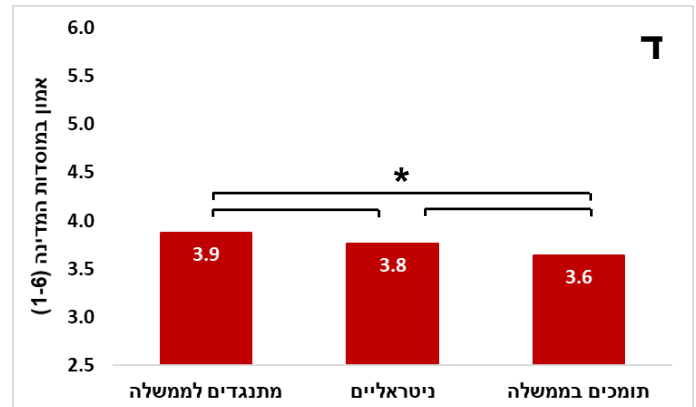
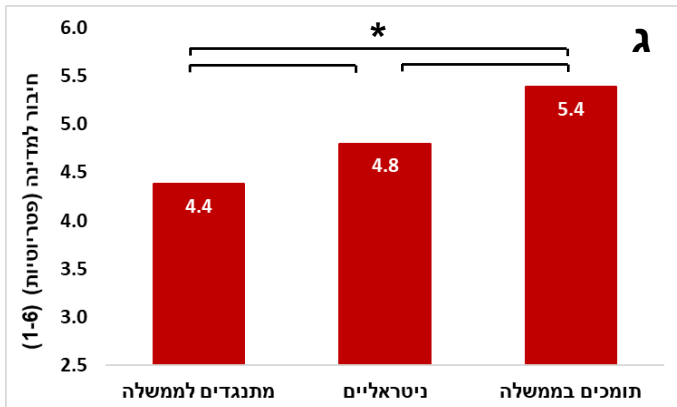
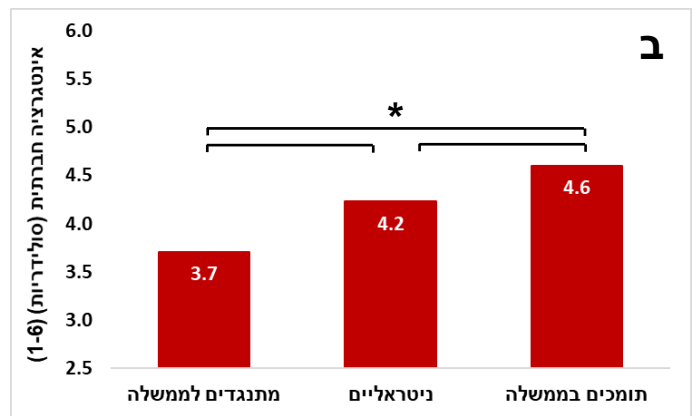
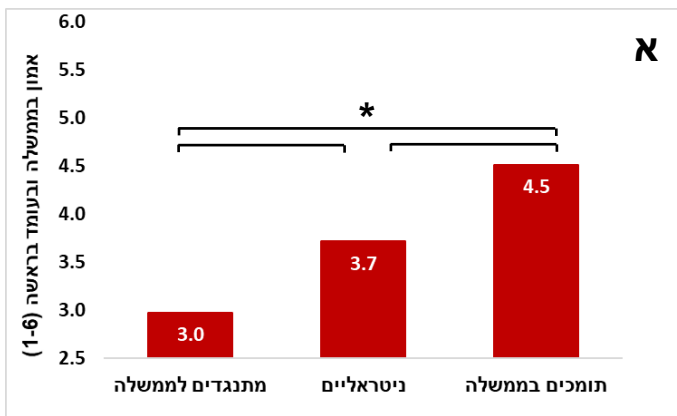
א חוסן לאומי אוגוסט 2023

תמונה 2: התפלגות המשיבים במוצק סולם "חוסן לאומי":
 א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

בהסתמך על ניתוח גורמים (שיטה סטטיסטית המשמשת לחשיפת המבנה החבוי של קבוצה גדולה יחסית של משתנים), שבוצע בעבר על כלל פריטי סולם החוסן הלאומי, זוהו ארבעה גורמים. לאור זאת, ביצענו עוד ארבעה ניתוחי שונות חד גורמיים נפרדים, שכל אחד מהם התייחס לממוצע של גורם אחר של החוסן הלאומי. להלן שמות הגורמים: "אמון בממשלה ובעומד בראשה" (תמונה 3א), "אינטגרציה חברתית (סולידריות)" (תמונה 3ב), "חיבור למדינה (פטריוטיות)" (תמונה 3ג) ו"אמון במוסדות ציבוריים" (תמונה 3ד).

נמצא שדפוס הממצאים של כל ארבעת הניתוחים הללו מצביע על הבדלים מובהקים בין שלוש הקבוצות, וברובם, אף שלא כולם, בכיוון זהה לממצא עבור הסולם הכללי; קרי, הרמה הגבוהה ביותר דווחה לרוב על ידי קבוצת התומכים בממשלה, לאחר מכן בקרב אלו שמגדירים עצמם ניטראליים ביחס לממשלה ולבסוף בקרב המתנגדים לממשלה. לעומת זאת, בהתייחס לגורם "אמון במוסדות המדינה", התקבלה תמונה הפוכה: קבוצת המתנגדים לממשלה דיווחה על הרמה הגבוהה ביותר; רמה מעט נמוכה יותר, אך בהבדל מובהק מבחינה סטטיסטית, דווחה על ידי קבוצת הניטראליים; ולבסוף, הרמה הנמוכה ביותר של אמון כלפי המוסדות נמצאה בקרב קבוצת התומכים בממשלה.

תמונה 3: הבדלים בין שלוש הקבוצות בארבעת גורמי מדד החוסן הלאומי: א. אמון בממשלה ובעומד בראשה; ב. אינטגרציה חברתית (סולידריות); ג. חיבור למדינה (פטריוטיות); ד. אמון במוסדות ציבור. N=2001 בחלוקה הבאה: "מתנגדים לממשלה" - 559; "ניטראליים" - 828; "תומכים בממשלה" - 614. כוכבית (*) מסמנת הבדל מובהק בין קבוצות.

חוסן אישי (Individual resilience)

כפי שניתן לראות בתמונה 3א, במדד החוסן האישי (ממוצע של כלל התשובות על סולם זה) היה הבדל מובהק ברמת החוסן האישי בין משיבים מקבוצת התומכים בממשלה ובין שתי הקבוצות האחרות, שלא היה ביניהן הבדל. הראשונים הראו חוסן אישי גבוה יותר.

חוסן קהילתי (Community resilience)

במדד חוסן קהילתי (תמונה 3ב): נמצא הבדל מובהק בין כל שלוש הקבוצות, כאשר בדומה לממצאים הקודמים, רמות החוסן הקהילתי הגבוהות ביותר הוצגו על ידי קבוצת התומכים בממשלה, רמות נמוכות יותר, במובהק, הוצגו על ידי אנשים שהגדירו עצמם ניטראליים ביחס לממשלה והרמות הכי נמוכות הוצגו על ידי המתנגדים לממשלה.

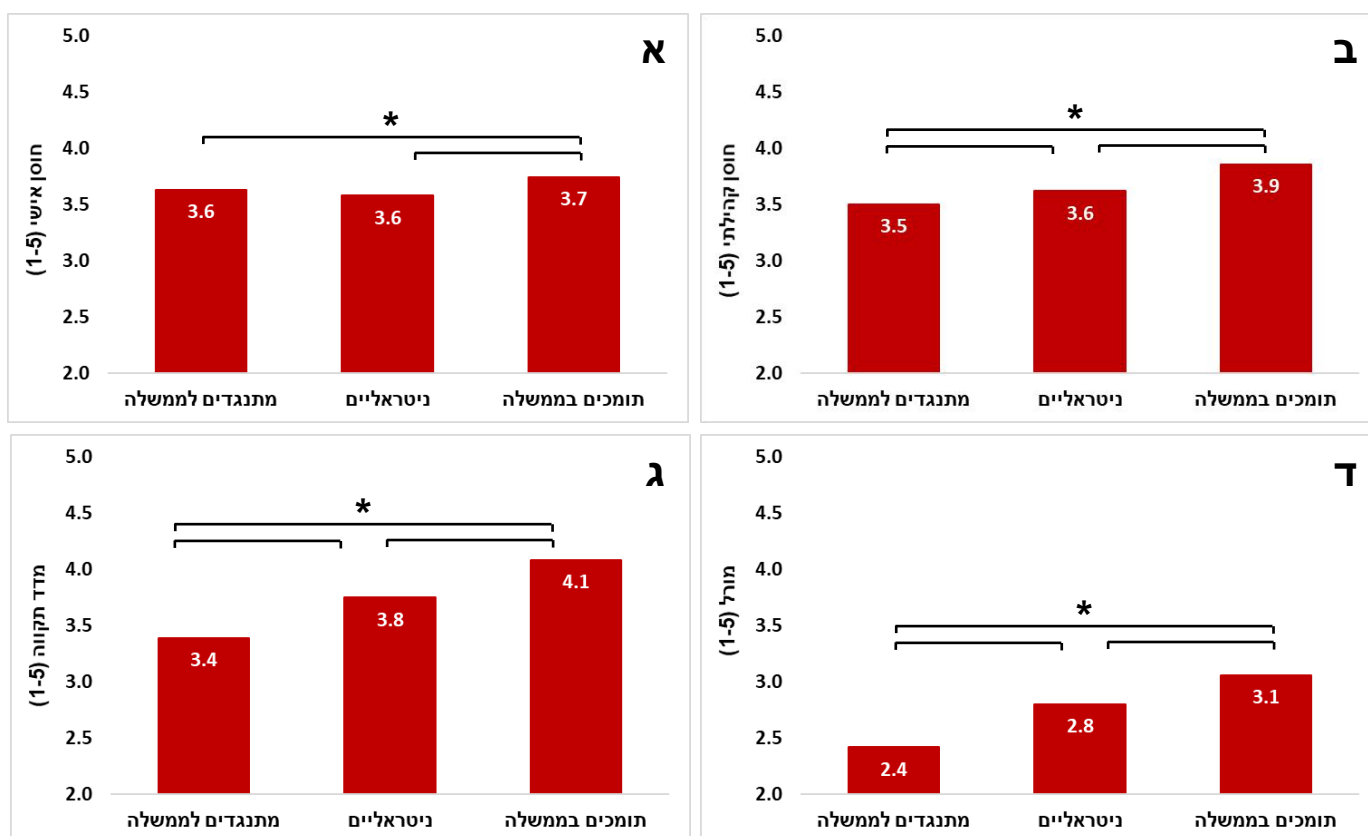
מדד התקווה (Level of hope)

תמונה 3ג מראה שרמות התקווה יחסית גבוהות ביחס לשאר המדדים שנבדקו, והדבר נכון לכל הקבוצות. עם זאת, קיימים הבדלים מובהקים בין כל שלוש הקבוצות ברמת התקווה המדווחת. התומכים בממשלה הציגו את הרמות הגבוהות ביותר של תקווה, לאחריהם אנשים ניטראליים, ולבסוף, הרמות הנמוכות ביותר הוצגו על ידי המתנגדים לממשלה.

מדד המורל (Morale)

בניגוד לרמות התקווה הגבוהות, ניתן לראות בתמונה 3ד שרמות המורל נמצאות בשפל. כלל הקבוצות הביעו רמות נמוכות יחסית של מורל והיו ביניהן הבדלים מובהקים. הרמה הגבוהה

ביותר (שגם היא בינונית בלבד בעוצמתה) דווחה בקרב קבוצת התומכים בממשלה, לאחר מכן בקרב קבוצת הניטראליים ולבסוף הרמה הכי נמוכה דווחה בקרב המתנגדים לממשלה.

תמונה 3: הבדלים בין שלוש הקבוצות: א. חוסן אישי; ב. חוסן קהילתי; ג. תקווה; ד. מורל. N=2001 בחלוקה הבאה: "מתנגדים לממשלה" - 559; "ניטראליים" - 828; "תומכים בממשלה" - 614. כוכבית (*) מסמנת הבדל מובהק בין קבוצות.

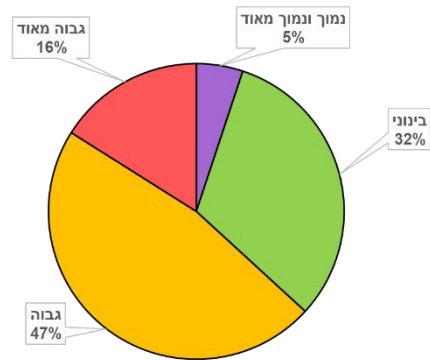
השוואת התפלגויות אוגוסט 2023 (במהלך המשבר החברתי/פוליטי) מול אוקטובר 2023 (מלחמת "חברות ברזל")

השוואת רמות מדדי החוסן האישי, התקווה והמורל באוכלוסייה בקרב משיבי המחקר הנוכחי (אוקטובר 2023) לעומת רמת המדדים במחקר האחרון שבוצע על ידנו לפני פרוץ המלחמה (אוגוסט 2023) מוצגת בתמונות 4-6. בתמונות ניתן לראות את ההתפלגויות שנמצאו בשתי המדידות בקרב מדגמים אלו. חוסן קהילתי, לא נבדק במחקר הקודם ולכן לא ניתן להציג השוואה עברו.

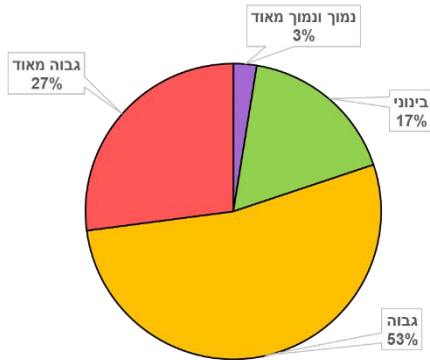
חוסן אישי (Individual resilience)

כפי שניתן לראות בתמונה 4 ב החוסן האישי במחקר הנוכחי **גבוה** יותר מאשר באוגוסט 2023 (תמונה 4א), אחוזי המשיבים "נמוך ונמוך מאוד" ואחוזי המשיבים "בינוני" גבוהים יותר במידה ניכרת ולעומת זאת אחוזי המשיבים "גבוה" ו"גבוה מאוד" נמוכים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל במוצק של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט קטן יחסית (אוגוסט 2023: ממוצע 2.7; אוקטובר 2023: ממוצע 3.0; Cohen's $t=9.6, p<0.0001$; $d=0.41$).

א חוסן אישי אוגוסט 2023

ב חוסן אישי אוקטובר 2023

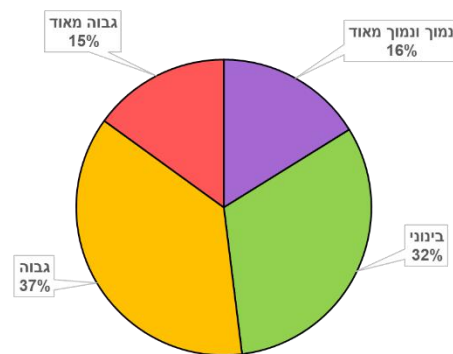

תמונה 4: התפלגות המשיבים במוצע סולם "חוסן אישי":
 א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

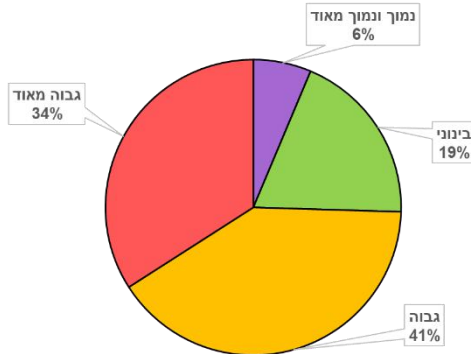
מדד התקווה (Level of hope)

כפי שניתן לראות בתמונה 5 רמת התקווה במחקר הנוכחי **גבוהה** יותר מאשר במחקר מאוגוסט 2023 (תמונה א), אחוזי המשיבים "נמוך" ו"נמוך מאוד" וכן אחוז המשיבים "בינוני" נמוכים יותר במידה ניכרת ולעומת זאת אחוזי המשיבים "גבוה" ו"גבוה מאוד" גבוהים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל במוצע של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט בינוני (אוגוסט 2023: ממוצע 2.5; אוקטובר 2023: ממוצע 3.0; Cohen's $t=13.6, p<0.0001$; $d=0.57$).

א תקווה אוגוסט 2023

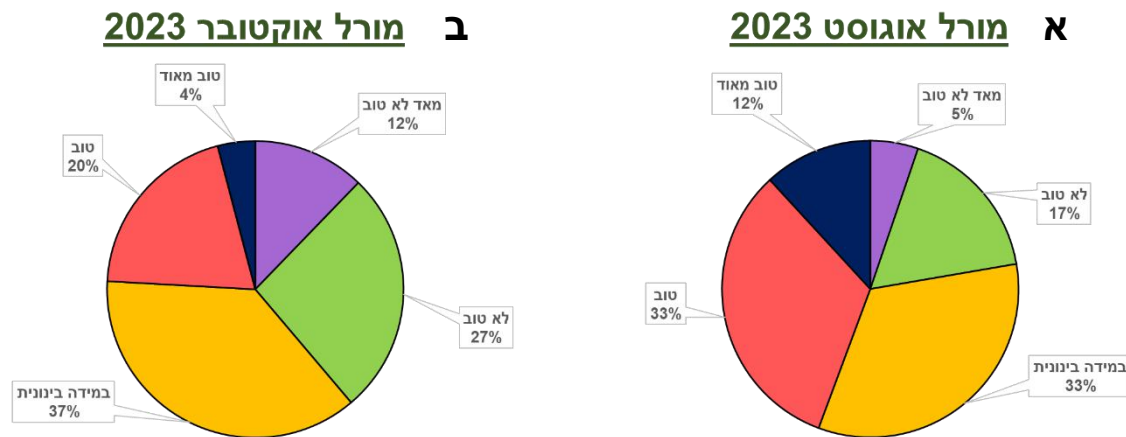
ב תקווה אוקטובר 2023

תמונה 5: התפלגות המשיבים במוצע סולם "תקווה":
 א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

מדד המורל (Morale)

תמונה 6 מצביעה על כך שרמת המורל במחקר הנוכחי **נמוכה** יותר מאשר במחקר שבוצע באוגוסט 2023 (תמונה 6א), אחוזי המשיבים "מאוד לא טוב", "לא טוב" ו"במידה בינונית" גבוהים יותר במידה ניכרת ולעומת זאת אחוזי המשיבים "טוב" ו"טוב מאוד" נמוכים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל במוצע של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט בינוני (אוגוסט 2023: ממוצע 3.3; אוקטובר 2023: ממוצע 2.8; Cohen's $d=0.50$; $t=11.8$, $p<0.0001$).

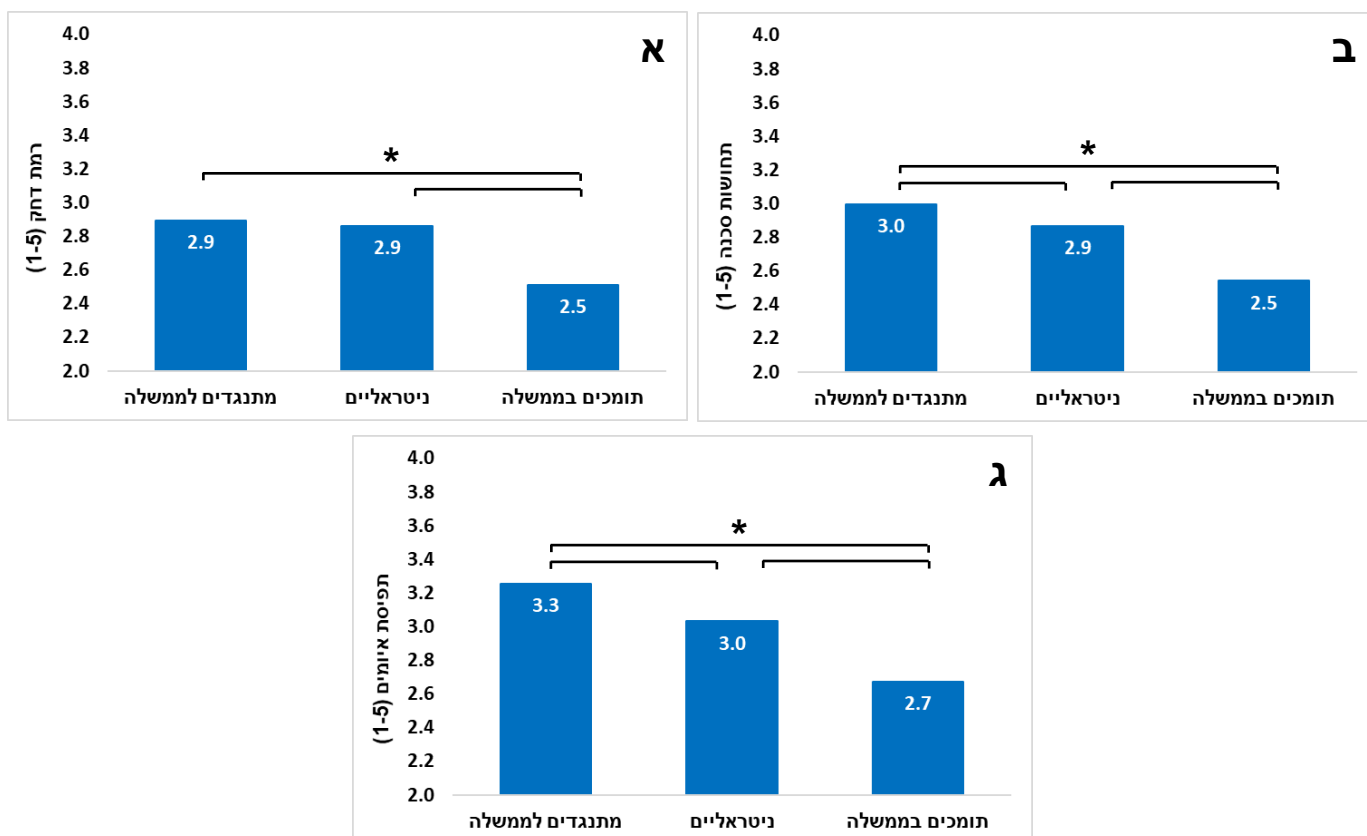
תמונה 6: התפלגות המשיבים במוצע סולם "מורל":
א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

תסמיני דחק

כפי שניתן לראות בתמונה 7א רמת תסמיני הדחק בקרב המתנגדים לממשלה ובקרב הניטראליים (ללא הבדל ביניהם) גבוהה יותר באופן מובהק מרמת תסמיני הדחק שעליהם מדווחים אנשים התומכים בממשלה.

תחושות סכנה ותפיסת איומים

הממצאים לגבי תחושות הסכנה (תמונה 7ב) ותפיסת האיומים (תמונה 7ג) דומים במהותם. רמת תחושות הסכנה ותפיסת האיומים בקרב המתנגדים לממשלה היא הגבוהה ביותר, לאחר מכן בקרב הניטראליים והרמה הנמוכה ביותר של תחושות סכנה ותפיסת איומים נרשמה בקרב התומכים בממשלה. כל ההבדלים בין הקבוצות היו מובהקים.

תמונה 7: הבדלים בין שלוש הקבוצות: א. תסמיני דחק; ב. תחושות סכנה; ג. תפיסת איומים. N=2001 בחלוקה הבאה: "מתנגדים לממשלה" - 559; "ניטראליים" - 828; "תומכים בממשלה" - 614. כוכבית (*) מסמנת הבדל מובהק בין קבוצות.

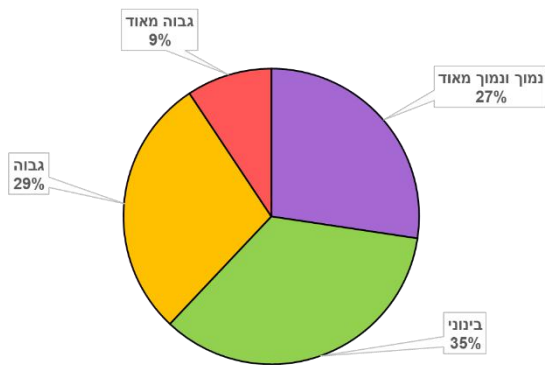
השוואת התפלגויות אוגוסט 2023 (במהלך המשבר החברתי/פוליטי) מול אוקטובר 2023 (מלחמת "חרבות ברזל")

השוואת רמות מדדי תסמיני הדחק, תחושות הסכנה ותפיסת האיומים, באוכלוסייה בקרב משיבי המחקר הנוכחי (אוקטובר 2023) לרמת המדדים במחקר האחרון שבוצע על ידנו לפני פרוץ המלחמה (אוגוסט 2023) מוצגת בתמונות 8-10, בהן ניתן לראות את התפלגויות שתי המדידות בקרב מדגמים אלו.

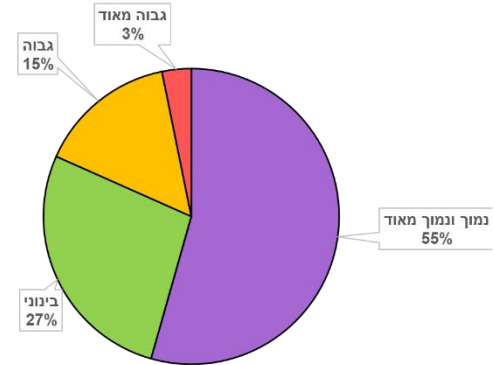
תסמיני דחק

תמונה 8 מצביעה על כך שרמת תסמיני הדחק באוכלוסייה גבוהה יותר במדידה הנוכחית של אוקטובר 2023 (תמונה 8) לעומת המדידה הקודמת מאוגוסט 2023 (תמונה 8א). אחוזי המשיבים "נמוך ונמוך מאוד" נמוכים יותר וכל שלוש הרמות האחרות ("בינוני", "גבוה" ו"גבוה מאוד") גבוהים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל בממוצע של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט בינוני (אוגוסט 2023: ממוצע 1.7; אוקטובר 2023: ממוצע 2.2; $t=13.6, p<0.0001; \text{Cohen's } d=0.57$).

ב רמת דחק אוקטובר 2023

א רמת דחק אוגוסט 2023

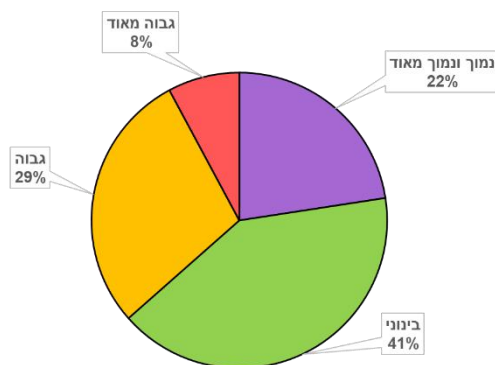

תמונה 8: התפלגות המשיבים בממוצע סולם "רמת הדחק":
א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

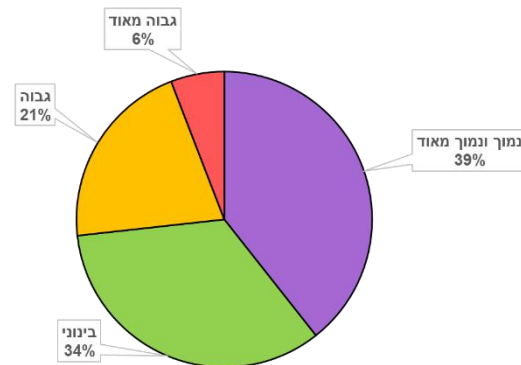
תחושות סכנה

בדומה לדפוס עבור תסמיני הדחק, תמונה 9 מצביעה על כך שרמת תחושות הסכנה באוכלוסייה במדידה הנוכחית מאוקטובר 2023 (תמונה 9) גבוהה יותר בהשוואה למדידה הקודמת, מאוגוסט 2023 (תמונה 9א). אחוזי המשיבים "נמוך ונמוך מאוד" נמוכים יותר וכל שלוש הרמות האחרות ("בינוני", "גבוה" ו"גבוה מאוד") גבוהים יותר. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שההבדל בממוצע של שני המדגמים מובהק עם גודל אפקט קטן (אוגוסט 2023: ממוצע 1.9; אוקטובר 2023: ממוצע 2.2; $t=7.6, p<0.0001$; Cohen's $d=0.32$).

ב תחושות סכנה אוקטובר 2023

א תחושות סכנה אוגוסט 2023

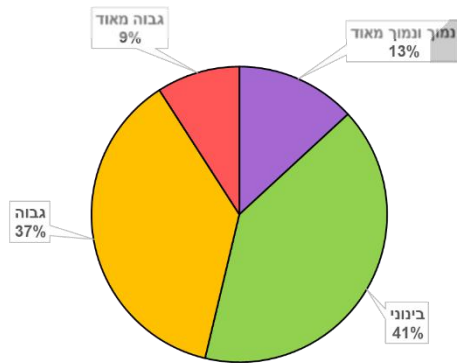

תמונה 9: התפלגות המשיבים בממוצע סולם "תחושות סכנה":
א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

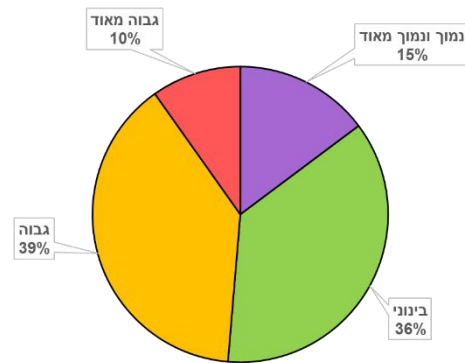
תפיסת איומים

לעומת שני המדדים הקודמים, במדד של תפיסת האיומים לא נמצא שינוי משמעותי בין המדידה הקודמת מאוגוסט 2023 (תמונה 10א) למדידה הנוכחית של אוקטובר 2023 (תמונה 10ב). רוב המשיבים, בשני המדגמים גם יחד, חשים תחושת איום בינונית עד גבוהה מאוד, ללא הבדל משמעותי בין שני המדגמים. מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים מראה שאין כלל הבדל בממוצע של שני המדגמים (אוגוסט 2023: ממוצע 2.4; אוקטובר 2023: ממוצע 2.4; $t=0.4, p=0.678$; Cohen's $d=0.02$).

ב איומים אוקטובר 2023

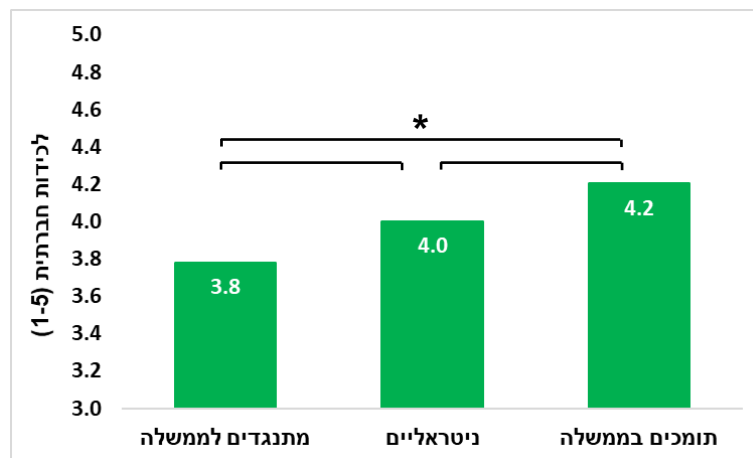
א איומים אוגוסט 2023

תמונה 10: התפלגות המשיבים במוצע סולם "תחושות סכנה":
 א. מדידת אוגוסט 2023 (N=785); ב. מדידת אוקטובר 2023 (N=2002).

מדד לכידות חברתית

תמונה 11 מציגה את התוצאות עבור ההבדל בין הקבוצות בתשובתן המתייחסת לרמת הלכידות החברתית במדינה. ניתן לראות שקיים הבדל מובהק בין שלוש הקבוצות – התומכים בממשלה סבורים שהלכידות החברתית היא הגבוהה ביותר, לאחריהם הניטראליים, ולבסוף המתנגדים לממשלה, הסבורים שהלכידות הינה הנמוכה ביותר.

תמונה 5: הבדלים בין שלוש הקבוצות בהערכת הלכידות החברתית.
 N=2001 בחלוקה הבאה: "מתנגדים לממשלה" - 559; "ניטראליים" - 828; "תומכים בממשלה" - 614.
 כוכבית (*) מסמנת הבדל מובהק בין קבוצות.

ניתוח נתיבים לבחינת ניבויים של חוסן לאומי וחוסן אישי

לבדיקת המשתנים המנבאים באופן הטוב ביותר את החוסן הלאומי והחוסן האישי, בו זמנית, בוצעו ארבעה ניתוחי נתיבים שונים, שניים עבור כל אחת מהמדידות (אוגוסט 2023 ואוקטובר 2023). ניתוח אחד בחן את הניבוי של משתנים פסיכולוגיים שונים שנבדקו וכלל את חמשת המשתנים הבאים: תמיכה בממשלה, מורל, תקווה, רמת הדחק ותחושות סכנה. הניתוח השני כלל חמישה משתנים דמוגרפיים: גיל, מגדר, השכלה, הכנסה ורמת דתיות. להלן ממצאי הניתוחים הללו.

ניבוי חוסן לאומי על ידי משתנים פסיכולוגיים: מתוך חמשת המשתנים שנבדקו, שלושה משתנים נמצאו כמנבאים מובהקים לחוסן לאומי: תקווה, תמיכה בממשלה ותחושת סכנה. בשתי המדידות גם יחד המשתנה הפסיכולוגי המשמעותי ביותר שמנבא באופן מובהק את החוסן הלאומי היה **מדד התקווה** ($\beta=0.38$ ו- $\beta=0.40$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). נמצא שככל שרמת התקווה הייתה גבוהה יותר כך גם החוסן הלאומי היה גבוה יותר. שני המשתנים האחרים לא היו עקביים בגודל תרומתם לניבוי החוסן הלאומי, שהשתנתה בגודלה בין שני המדגמים. למשתנה **תחושות הסכנה** הייתה תרומה גדולה יחסית לניבוי במדידת אוגוסט 2023 ($\beta=-0.23$), אך תרומתו הייתה פחותה במדידה העכשווית מאוקטובר 2023 ($\beta=-0.14$). בשני המקרים נמצא שככל שתחושת הסכנה הייתה גבוהה יותר כך רמת החוסן הלאומי הייתה נמוכה יותר. לעומת זאת, למשתנה **התמיכה בממשלה** הייתה תרומה גדולה יותר לניבוי במדידה הנוכחית מאוקטובר 2023 ($\beta=0.19$), בהשוואה למדידה הקודמת מאוגוסט 2023 ($\beta=0.15$). בשני המקרים נמצא שככל שרמת התמיכה בממשלה הייתה גבוהה יותר כך רמת החוסן הלאומי הייתה גבוהה יותר.

ניבוי חוסן אישי על ידי משתנים פסיכולוגיים: מתוך חמשת המשתנים שנבדקו, ארבעה משתנים נמצאו כמנבאים מובהקים לחוסן אישי: תקווה, תמיכה בממשלה, מורל ורמות דחק. בדומה לניבוי החוסן הלאומי, בשתי המדידות גם יחד, המשתנה הפסיכולוגי המשמעותי ביותר שניבא באופן מובהק את החוסן האישי הוא **מדד התקווה** ($\beta=0.25$ ו- $\beta=0.41$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). נמצא שככל שהתקווה הייתה גבוהה יותר כך גם החוסן האישי היה גבוה יותר. המשתנה הבא בעוצמתו שניבא באופן מובהק את החוסן האישי בשני המדגמים היה המורל ($\beta=0.21$ ו- $\beta=0.19$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). נמצא שככל שהמורל היה גבוה יותר כך גם החוסן האישי היה גבוה יותר. שני המשתנים הנוותרים נמצאו כמנבאים במובהק את החוסן האישי בשני המדגמים, אבל לא הייתה עקביות בעוצמתם בין שתי המדידות. המשתנה **תמיכה בממשלה** ($\beta=-0.17$ ו- $\beta=-0.11$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה) מצביע על ממצא מפתיע, שלפיו ככל שהתמיכה בממשלה הייתה גבוהה יותר כך החוסן האישי היה נמוך יותר. לבסוף, במשתנה **תסמיני הדחק** ($\beta=-0.14$ ו- $\beta=-0.18$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), נמצא שככל שתסמיני הדחק היו גבוהים יותר כך החוסן האישי היה נמוך יותר.

ניבוי חוסן לאומי על ידי משתנים דמוגרפיים: כל המשתנים הדמוגרפיים, למעט מגדר, נמצאו כמנבאים מובהקים לחוסן הלאומי. בשתי המדידות גם יחד המשתנה הדמוגרפי המשמעותי ביותר שנמצא כמנבא מובהק לחוסן הלאומי היה **רמת דתיות** ($\beta=0.29$ ו- $\beta=0.14$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). ככל שהאדם העיד על רמת דתיות גבוהה יותר כך גם החוסן הלאומי שלו היה גבוה יותר. לאחר מכן ניתן להצביע על שלושת המדדים הבאים, אשר תרומתם משתנה מעט בגודלה בין שני המדגמים ולכן לא ניתן להצביע על עקביות בעוצמתם: א. במשתנה **רמת ההשכלה** ($\beta=-0.15$ ו- $\beta=-0.11$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), נמצא שככל שרמת ההשכלה הייתה גבוהה יותר רמת החוסן הלאומי הייתה נמוכה יותר; ב. **גיל** המשיב ($\beta=0.14$ ו- $\beta=0.12$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), ככל שגיל המשיב היה גבוה יותר כך רמת החוסן הלאומי שלו הייתה גבוהה יותר; ג. **רמת ההכנסה** ($\beta=0.09$ ו- $\beta=0.10$, עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), ככל שרמת ההכנסה הייתה גבוהה יותר כך רמת החוסן הלאומי הייתה גבוהה יותר.

ניבוי חוסן אישי על ידי משתנים דמוגרפיים: כל המשתנים הדמוגרפיים, למעט השכלה, נמצאו כמנבאים מובהקים לחוסן אישי, אם כי בעוצמה נמוכה יחסית וללא עקביות בעוצמת הניבויים בין שתי המדידות. להלן משתנים אלו, מסודרים בהתאם לעוצמתם במדידה הנוכחית (של אוקטובר 2023): א. משתנה **מגדר** ($\beta = -0.06$ ו- $\beta = -0.17$), עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). נשים העידו על רמת חוסן אישי נמוכה יותר בהשוואה לגברים, אך ניכר שעוצמת הניבוי של משתנה זה גדולה יותר במדידה העכשווית; ב. **רמת ההכנסה** ($\beta = 0.11$ ו- $\beta = 0.13$), עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), ככל שרמת ההכנסה הייתה גבוהה יותר כך רמת החוסן האישי הייתה גבוהה יותר; ג. **רמת דתיות** ($\beta = 0.10$ ו- $\beta = 0.06$), עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה). ככל שהאדם העיד על רמת דתיות גבוהה יותר כך גם החוסן האישי שלו היה גבוה יותר; ד. **גיל** המשיב ($\beta = 0.07$ ו- $\beta = 0.05$), עבור מדידות אוגוסט ואוקטובר, בהתאמה), ככל שהמשיב היה מבוגר יותר בגילו כך רמת החוסן האישי שלו הייתה גבוהה יותר. כאמור, המשתנים הפסיכולוגיים משמעותיים במידה רבה יותר בניבוי חוסן לאומי ואישי בהשוואה למשתנים הדמוגרפיים.

דיון

למרות מראית העין של האחדות הנוכחית בכל הקשור לצרכי המלחמה ולעזרה לנפגעים, המחקר הנוכחי מראה כי ההבדלים שנצפו בחברה הישראלית טרם פרוץ המלחמה, בין מחנות ה"מחאה החברתית" לבין "תומכי הרפורמה המשפטית", נותרו בעינם גם בעת המלחמה. הבדלים אלו באים לידי ביטוי גם במדדים 'החיוביים' וגם במדדים 'השליליים' של ההתמודדות. במסגרת מדדים חיוביים – נבדקים שמתנגדים לממשלה הנוכחית מדווחים על רמות חוסן לאומי ורוב מרכיביו, וכן על רמות חוסן אישי וקהילתי, מורל ותקווה נמוכים יותר בהשוואה לאנשים ניטראליים בעמדתם כלפי הממשלה. הניטראליים, בתורם מדווחים על רמות נמוכות יותר בהשוואה לאנשים התומכים בממשלה הנוכחית. במסגרת המדדים השליליים מתקבלת תמונה מקבילה ומשלימה – המתנגדים לממשלה מדווחים על תסמיני דחק, תחושות סכנה ותפיסת איומים גבוהים יותר בהשוואה לאנשים שמוגדרים כניטראליים, ואלו מראים רמות גבוהות יותר בהשוואה לתומכים בממשלה.

בהשוואה מול הדגימה האחרונה שלנו מאוגוסט 2023, נמצא שהחוסן הלאומי, החוסן האישי והתקווה גבוהים יותר. במקביל, גם תסמיני הדחק ותחושות הסכנה גבוהים יותר, בעוד שהמורל נמוך יותר. במשתנה של תפיסת האיומים לא נמצא הבדל בין המדידות. דפוס זה אינו מפתיע, שכן ראינו דפוס דומה במחקר שערכנו באוקראינה בשלב האקוטי של המלחמה ובו השווינו בין אוקראינה למדינות שכנות (Kimhi et al., 2023). לחוסן לאומי יש נטייה לעלות בעת משבר ובעיקר כאשר יש סכנה קיומית למדינה (תחושה שקיימת כיום במידה רבה יותר בהשוואה לסבבי הלחימה הקצרים שידענו בעבר). גם במחקר הנוכחי, ניתן לראות שהחוסן הלאומי (הן הכללי והן ביחס לגורמים השונים) גבוה יחסית בקרב שלושת הקבוצות והממוצע שלו גבוה יותר לעומת המדידה הקודמת (אך יש לזכור שמדובר במחקר רחב שהתבצע בקרב מדגמים שונים). הסבר אפשרי לכך קשור, ככל הנראה, לאופייה של המלחמה הנוכחית. על בסיס ממצאים ממחקרים קודמים ניתן להניח שבמלחמה, ובמיוחד כזו שנתפסת כמלחמה על עצם הקיום של עם, יש לאנשים נטייה לשמר או לפתח תפיסת חוסן לאומי חזקה יותר. תפיסה זו מאפשרת ליחיד להרגיש שהוא חלק מעם שלם וחזק ויכולה להפחית את החרדות הצפויות לעלות בעת משבר

בטחוני חרף. מאחר וחוסן לאומי מורכב במידה רבה מאמון בהנהגה, סביר כי האמון שמייחסים התומכים בממשלה לא נפגע, ואף עלה, בעקבות המלחמה. ככל הנראה, אמון זה משקף במידה רבה נאמנות פסיכולוגית שלא דווקא מבוססת על ההתרחשויות בפועל.

ובכל זאת בולט השוני בדפוס הממצאים בין הקבוצות בהתייחס לשני הגורמים "אמון בממשלה ובעומד בראשה" ו"אמון במוסדות המדינה", והוא מעניין מפני שהכיוון של ההבדל ביחס לשני גורמים אלו, הוא הפוך. בעוד התומכים בממשלה מאמינים לממשלה ולעומד בראשה ופחות מאמינים במוסדות המדינה, מתנגדי הממשלה מציגים תמונת מראה, כלומר הם אינם מאמינים לממשלה ולעומד בראשה אך מאמינים יחסית במוסדות המדינה. ניתן לייחס הבדלים אלה, בראש וראשונה, למאבק הפוליטי המתמשך בישראל. מאבק זה תרם רבות לערעור האמון של חלק מהציבור במוסדות המדינה ומצד שני הוא תרם לערעור האמון של חלק אחר מהציבור בשלטון. קרע חברתי מתמשך זה פוגע במרקם היחסים בחברה בישראל, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהבדלים הבולטים בין הקבוצות בכל משתני המחקר. נראה שכל הקבוצות מעדיפות שלא לזהות את מוסדות המדינה עם הממשלה. מתנגדי הממשלה יטענו שאי אפשר להאמין לממשלה, לשריה ולעומד בראשה אבל אפשר להאמין למוסדות עצמאיים, כמו מערכת המשפט או צה"ל. הגישה של תומכי הממשלה הפוכה. הם מאמינים לראש הממשלה ו/או לנציגים של המפלגה שבה בחרו, אבל פחות מאמינים למוסדות המדינה העצמאיים יותר.

משיבים בקבוצת התומכים בממשלה מדווחים על חוסן אישי, חוסן קהילתי, מורל ותקווה גבוהים יותר בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות, שגם ביניהן יש הבדל, כאשר המתנגדים לממשלה מדווחים על הרמות הנמוכות ביותר של כל המדדים הללו. ניתן להניח שהאמון בממשלה מספק לתומכיה תחושת יציבות וסדר, אשר מעלה את רמת הביטחון שלהם בכך שהממשלה חזקה ויכולה להתמודד ביעילות עם האתגרים העומדים לפניה. הם אופטימיים יותר בנוגע למדיניות שקובעת הממשלה, סומכים על החלטותיה וחשים כי הכיוון אליו צועדת המדינה נכון. אופטימיות זו מהווה גורם מחזק שמסייע לשמירה על מורל, תקווה וחוסן. אמונה בשלטון גם מחזקת את תחושת הקהילתיות והשייכות של התומכים, ולכן יש השפעה פסיכולוגית חיובית נוספת. בנוסף, התומכים בממשלה חשים כי "קולם נשמע" ולכן חשים שהם משפיעים על ההחלטות הנלקחות, באופן ישיר או עקיף. התחושה שהממשלה מגנה על האזרחים מאיומים חיצוניים או פנימיים משרה אווירת ביטחון ותורמת לחוסן. אמון בממשלה מספק לחלק מהתושבים (אלו שתומכים בה) תחושה שהמנהיגות דואגת לצרכיו, וזהו מקור לנחמה. לעומתם, שתי הקבוצות האחרות, ובעיקר קבוצת המתנגדים לממשלה, חשות תחושות הפוכות – חברי קבוצות אלו חשים שקולם לא נשמע, הם אינם סומכים על החלטות הממשלה (אלו שנעשו לפני המלחמה ואלו המתקבלות כעת) והם חוששים מהעתיד הצפוי להם ולמדינה. לאור זאת, מדדי ההתמודדות האישיים שלהם מושפעים לרעה מתפיסות אלו. חברי הקבוצה של הניטראליים נמצאים בנקודה כלשהי במרחב שבין שתי הקבוצות האחרות, פרט למדדי החוסן האישי ותסמיני הדחק שבהם הם דומים יותר לקבוצת המתנגדים לממשלה. הסבר מוצע זה מחייב מחקרים נוספים.

המודלים שנבדקו על ידנו לניבוי חוסן לאומי וחוסן אישי מציעים שהמשתנה הפסיכולוגי החשוב ביותר הוא משתנה התקווה – ככל שהיא גבוהה יותר כך גם החוסן גבוה יותר. ממצא דומה ביחס לחשיבות התקווה מצאנו בעבר בשני משברים אחרים (משבר הקורונה והמשבר הביטחוני בעת מבצע "שומר חומות", Marciano et al., 2022). אולם מן הצד השני, ניתן לראות שמשתנה חשוב ומשמעותי נוסף הוא מידת התמיכה בממשלה; ככל שהתמיכה גדולה יותר, כך

רמת החוסן הלאומי גבוהה יותר (אך לא כך לגבי החוסן האישי, שם נמצא ממצא מפתיע שמראה שככל שהתמיכה רבה יותר החוסן האישי נמוך יותר. אין לנו במסגרת המחקר הנוכחי יכולת לתת הסבר לממצא זה). הממצאים האלו יחד מובילים למסקנה שיש חשיבות רבה בעת הזו למציאת פתרונות (פוליטיים או אחרים) שיסייעו לכלל אזרחי המדינה לחוש שהם נותנים אמון בממשלה המנהלת את האירוע הנוכחי.

מגבלות המחקר

למחקר הנוכחי יש מספר מגבלות, כמו לכל מחקר במדעי החברה, אותם ראוי להזכיר: (א) זהו מחקר קורלטיבי שאינו מאפשר הסקת סיבתיות. (ב) מחקר זה מבוסס על שאלוני דיווח עצמי שעשויים להיות מושפעים מ'הטית רציה'. (ג) המחקר הנוכחי מצביע על מצב האוכלוסייה הבוגרת דוברת העברית בישראל בהווה. כדי לבדוק את ההשפעות לאורך זמן (כמו יכולת ההתאוששות), יש צורך להמשיך את המחקר ולחזור פעמים נוספות לאותם משיבים, על מנת לבחון את השינויים אצלם עם השינוי במצב. (ד) השימוש במדגם ארצי לא יכול לתת ייצוג מספק לקבוצות ייחודיות כמו: תושבי קיבוצי העוטף; הורי וקרובי החטופים; ובני משפחות ההרוגים. לשם כך נדרש מחקר משלים המתמקד באוכלוסיות ייעודיות. קבוצה אחרת שלא נדגמה כלל במחקר הנוכחי, וראוי לבחון גם את מצב החוסן בקרבה, היא קבוצת המיעוטים (ערבים, דרוזים, בדואים וכן הלאה). (ה) בהשוואות שבין שני המדגמים (אוגוסט 2023 לעומת אוקטובר 2023) מדובר בשני מדגמים של אנשים שונים ולא במחקר אורך, ולכן יש להתייחס בזהירות לפרשנות של ההבדלים במוצעים.

מסקנות אפשריות

לדעת מומחים רבים, מדינת ישראל עברה בימים אלו את האירוע הביטחוני הקשה ביותר מאז הקמתה. ההתמודדות עם אירוע מטלטל זה באה על רקע משבר חברתי/פוליטי מתמשך וקשה. מוקדם עדיין לקבוע בשלב זה איך תתפתח המלחמה, מה צפוי להיות משך המלחמה והיקפה, איך יתנהל תהליך שחרור השבויים/החטופים, כמה נפגעים עוד צפויים בעתיד הנראה לעין וגורמים רבים נוספים שאין לשער בנקודת הזמן הנוכחית.

בזהירות המתבקשת, לאור השימוש במדגמים שונים, ההשוואה מול הדגימה האחרונה שלנו מאוגוסט 2023, מצביעה על כך שהחוסן הלאומי, החוסן האישי והתקווה גבוהים יותר כעת, אבל בד בבד גם תסמיני הדחק ותחושות הסכנה גבוהים יותר, בעוד המורל נמוך יותר. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאים אחרונים לגבי המלחמה הקיומית באוקראינה, כלומר בצד הקושי הרב שחווים אזרחים בעת מלחמה, הם גם חווים התאחדות של החברה למען מטרה משותפת (ניצחון במלחמת הקיום), עלייה בחיבור למדינה (פטריוטיות), עזרה הדדית וקהילתיות מוגברת, וכל אלו מסייעים לעלייה בחוסן ובתקווה. ובכל זאת, חשוב להדגיש שממצאי מחקרנו מצביעים בבירור על כך שלמרות התלכדות השורות בעת הזו, אנו עדיין נמצאים במשבר חברתי עמוק, שלא בא על פתרונו מעצם ההתמודדות שלנו עם מצב חירום לאומי. דבר זה בא לידי ביטוי עמוק בהבדלים המהותיים, בכל משתנה שהוא, בין תומכי הממשלה לבין מתנגדיה. מצבה של המדינה, שבה קיימים פערים כה גדולים בין חלקים משמעותיים של העם, בהתייחס לחוסן ולמדדי התמודדות, צריך להדאיג כל אחד, תהיה עמדתו בוויכוח הקיים אשר תהיה, ובמיוחד לנוכח האתגרים העומדים בפנינו כעת.

לפיכך, אנחנו סבורים שכדי לחזק ולשמור על חוסן גבוה, הנדרש לכולנו על מנת שנוכל להתמודד כנדרש עם הצפוי לנו כאומה בעת הזו, קיים הכרח לחפש פתרונות מידיים לשיפור ואיחוי הקרע החברתי, להגברת התקווה ולחיזוק החוסן הלאומי. אין בידנו במסגרת דוח מחקר אקדמי שכזה להציע מה הם הפתרונות האפשריים, אך אנו יכולים לציין שפתרונות אלו יכולים להגיע מעולמות תוכן פוליטיים או חברתיים. אנו תקווה שמקבלי החלטות שיש בידם להשפיע, יעשו כל שעולה בידם לפתור את המשבר החברתי שממשיך להכות בנו גם בעת הזו. אנו סבורים שתהיה לכך חשיבות לגבי יכולתנו כמדינה וכחברה להתמודד ולהגיע לפתרון הולם של המשבר הביטחוני בו אנו מצויים. לסיום, נציין שלדעתנו יש להמשיך ולחקור לאורך זמן, את המדגם הנוכחי, כדי לקבל תמונה כללית על תהליך ההתאוששות.

ביבליוגרפיה

- Bonanno, G.A., Romero, S.A., & Klein, S.I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychol. Inq.*, 26, 139–169.
- Eshel, Y., Kimhi, S. & Marciano, H., (2019). Proximal and distal determinants of community resilience under threats of terror. *Journal of Community Psychology*. 47(8), 1952-1960.
- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36(3), 367-392.
- Kimhi, S. (2016). Levels of Resilience: Associations among Individual, Community, and National Resilience. *Journal of Health Psychology*, 21(2), 164-170.
- Kimhi, S., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B., (2022). Do we cope similarly with different adversities? COVID-19 Versus Armed Conflict. *BMC Public Health*, 22: 2151.
- Kimhi, S., & Eshel, Y. (2019). Measuring national resilience: A new short version of the scale (NR-13). *Journal of Community Resilience*, 47(3), 517-528.
- Kimhi, S., Eshel, Y., & Bonanno, G. (2020). Resilience and risk factors as prospective predictors of depression and anxiety symptoms following intensive terror attacks in Israel. *Personality and Individual Differences*, 159, 109864.
- Kimhi, S., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B. (2020). Community and national resilience and their predictors in the face of terror. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101746.
- Kimhi, S., Kaim, A., Bankauskaite, D., Baran, M., Baran, T., Eshel, Y., Dumbadz, S., Gabashvili, M., Kaniasty, K., Koubova, A., Marciano, H., Matkeviciene, R., Teperik, D., & Adini, B. (2023). A full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022: Resilience and coping within and beyond Ukraine. *Applied Psychology: Health and Well-Being*.
- Kuntz, J. C. (2021). Resilience in times of global pandemic: Steering recovery and thriving trajectories. *Applied Psychology= Psychologie Appliquee*, 70(1), 188.
- Leykin, D., Lahad, M., Cohen, O., Goldberg, A., & Aharonson-Daniel, L. (2013). Conjoint Community Resiliency Assessment Measure-28/10 Items (CCRAM28 & CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American Journal of Community Psychology*, 52, 313-323.

Linardos, V., Drakaki, M., Tzionas, P., & Karnavas, Y. L. (2022). Machine learning in disaster management: recent developments in methods and applications. *Machine Learning and Knowledge Extraction*, 4(2).

Marciano, H., Eshel, Y., Kimhi, S., & Adini, B. (2022). Hope and fear of threats as predictors of coping with two major adversities, the COVID-19 pandemic and an armed conflict. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1123.

ⁱ, Professor Shaul Kimhi, ResWell, School of Public Health, Tel Aviv University, and Professor Emeritus, Tel Hai College, Israel

ⁱⁱ Professor Yohanan Eshel, Stress and Resilience Research Center, Tel Hai College, and University of Haifa, Israel

ⁱⁱⁱ Hadas Marciano, Ph.D., Stress and Resilience Research Center, Tel-Hai College, and the Institute of Information Processing and Decision Making IIPDM, Ergonomics and Human Factors Unit, University of Haifa, Israel

^{iv} Professor Bruria Adini, Head of the Department of Emergency and Disaster Management, ResWell, School of Public Health, Faculty of Medicine, Tel Aviv University